

PEŞƏ PEDAQOGİKASI VƏ REALLIQLAR

Şahrza Ağayev,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, qabaqcıl təhsil işçisi
e-mail: shahrza-a@mail.ru

UOT: 37

Xülasə. Məqalədə müasir pedaqogikada tərbiyəyə şəxsiyyətin ahəngdar formalaşması və inkişafı prosesi kimi baxılması, tərbiyəçi və tərbiyə olunan ümumi məqsəddə birgə qüvvə ilə çalışan fəal tərəflərin olması, peşənin insanın fiziki və mənəvi qüvvəsinin tətbiqi sahəsində və iş təcrübəsi nəticəsində nəzəri biliklərə və təcrübəyə yiyələnmiş əmək fəaliyyətində peşə hazırlığını təmin edən pedaqoji əsasların təhsildə prosesin mərhələləri üzrə təlim işinin təşkilindən bəhs edilmişdir. Eyni zamanda müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq peşə hazırlığının beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət daşıyaraq insan kapitalını özündə təcəssüm etdirməsi, peşə hazırlığının əməyin ilk bölgüsü olan müəyyən insan qruplarının və ya fərdin heyvandarlıq və əkinçiliklə məşğul olması ilə başlaması, bütün peşələr (ixtisaslar) üçün zəruri olan yaradıcılıq qabiliyyətinin vacibliyi, peşə pedaqogikası ixtisası seçən şəxslərdən konkretlik, dəqiqlik, icra intizamı, səliqəlik tələbləri qoyması və dərslər yenilənməsi, yeni texnologiyaların prosesə tətbiqindən əsaslı surətdə asılılığı, tədris prosesində texniki vasitələrdən istifadə zəminində öncə təlimin texnologiyası anlayışının yaranması və tərbiyə sahəsinə nüfuz etməsi, pedaqogikaya pedaqoji texnologiya kimi daxil olması və peşə hazırlığında mahiyyət etibarlı ilə təlim-tərbiyə prosesinin layihələndirilməsinin sistemli metodu kimi səciyyələndirilən məsələlərin elmi, nəzəri və praktik şərhini verilmişdir.

Açar sözlər: pedaqogika, peşə pedaqogikası, tərbiyəyə baxışlar, şəxsiyyətin ahəngdarlığı, müəllimin səriştəliliyi, pedaqoji fəaliyyət prosesi, yeniliklərə tələbat, innovasiya, cəmiyyətin inkişaf sürəti, məktəb, yeni biliklər, peşəyönümü sistemi.

Key words: pedagogy, vocational pedagogy, views on education, harmony of personality, teacher competence, the process of pedagogical activity, the need for innovation, innovation, the pace society development, school, new knowledge, career-oriented system.

Ключевые слова: педагогика, профессиональная педагогика, взгляды на образование, гармония личности, компетентность учителя, процесс педагогической деятельности, спрос на инновации, инновации, скорость развития общества, школа, новые знания, система профессиональной ориентации.

Pedaqogika – tərbiyənin konkret tarixi qanunlarını, cəmiyyətin bu qanunlarla bağlılığını, onun mövcud təlim-tədris qaydalarını öyrənən elmdir. Təhsil, təlim və tərbiyəni öyrənən nəzəri və tətbiqi elmlərin toplusu ali təhsil müəssisələrində tədris edilən fənn kimi bütün dövrlərdə aktual olmuşdur. Pedaqoji elmlərin tarixi inkişafı gedişində onun

müxtəlif sahələri formalaşmışdır.

Ümumi pedaqogika – pedaqoji prosesin ümumi qanunauyğunluqlarını öyrənir, pedaqogikanın digər sahələri üçün nəzəri-metodoloji əhəmiyyət kəsb edir. Pedaqogikanın tərbiyə haqqında elm olmasının tarixi kökü vardır. Tərbiyə prosesini elmi əsasda qurmaq üçün onun mahiyyətini düzgün başa düşmək lazımdır. Pedaqogika tari-

xində tərbiyəyə müxtəlif baxışlar olmuşdur. Orta əsrlərdə tərbiyəyə insanı idarə etmək vasitəsi kimi baxılırdı. Uşaq qoyulmuş qaydalara, böyükərin tələblərinə tabe olmalı idi. Belə tərbiyə **avtoritar tərbiyə** adlanırdı. Onun əsas vasitələri nəzarət, cəza, tələb, əmr, qadağan idi. Pedaqogikanın məqsəd və vəzifələrini aydınlaşdırmaqla onun reallıqlarının elmi şərhini pedaqoqların dili ilə şərh etmək yerinə düşər.

XX əsrin əvvəllərində tərbiyə insana birtərəfli təsir vasitəsi kimi izah edilməyə başlandı. Uşağa tərbiyənin sadəcə obyekt kimi baxılırdı, onun şəxsi fəallığı qiymətləndirilmirdi (P.Blonski, A.Pinkeviç və b.). Sonrakı dövrdə tərbiyəyə birtərəfli baxış tənqid edilməyə başlandı. Tərbiyə insanın daim yeniləşməsi, mənəvi cəhətdən zənginləşməsi prosesi kimi subyekt və obyektin qarşılıqlı təsiri, bir-birini qarşılıqlı zənginləşdirməsi prosesi kimi xarakterizə edildi (V.A.Suxomlinski).

Tərbiyəyə müasir baxış həm avtoritar, həm də azad tərbiyəni inkar edir. Birinci halda tərbiyə insan şəxsiyyətini boğur, fəallığını məhdudlaşdırırsa, ikinci halda kortəbiliyə, ifrat sərbəstliyə gətirib çıxarır. Tərbiyə insana müəyyən sərbəstlik verməklə yanaşı, ağıllı pedaqoji rəhbərliyi uzlaşdırmağa əsaslanmalıdır.

Müasir pedaqogika – tərbiyəyə şəxsiyyətin ahəngdar formalaşması və inkişafı prosesi kimi baxır. Tərbiyəçi və tərbiyə olunan ümumi məqsəd üçün birgə qüvvə ilə çalışan fəal tərəflər kimi qəbul olunur. Tərbiyə uşağa birtərəfli təsir kimi yox, pedaqoji əməkdaşlıq kimi başa düşülür. Bu mənada humanitar istiqamətli pedaqoji proses yalnız o zaman tərbiyəçi və tərbiyə alanlar arasında əməkdaşlıq ola bilər ki, burada hər iki iştirakçı öz bilik və bacarıqları çərçivəsində bərabər hüquqlu kimi çıxış etmiş olsun.

Peşə – insanın fiziki və mənəvi qüvvəsinin tətbiq sahəsidir. O, xüsusi hazırlıq və iş təcrübəsi nəticəsində nəzəri biliklərə və təcrübəyə yiyələnmiş əmək fəaliyyətidir. Məqsədyönlü əmək fəaliyyəti üçün peşə hazırlığını təmin edən pedaqoji əsaslara uyğun təhsildə pedaqoji prosesin mərhələləri üzrə təlim işinin təşkili həmişə aktuallıq kəsb etmişdir. Müasir dövrün tələblərinə uyğun pedaqoji əsaslara istinad olunaraq, peşə hazırlığı beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət daşıyaraq insan kapitalını özündə təcəssüm etdirməlidir. Qədim dövrlərdə peşə hazırlığına əməyin ilk bölgüsü zamanı müəyyən insan qrup-

larının və ya fərdin heyvandarlıq və əkinçiliklə məşğul olması ilə başlanmışdır. Müxtəlif məhsulların mübadiləsi tədrisən mürəkkəb xarakter aldıqca, yeni peşələrə ehtiyac yaranmışdır. Cəmiyyətin sonrakı inkişafı nəticəsində müxtəlif sənətlər və sənətkarlar – ovçular, dəmirçilər, daşyonanlar, xarratlar, dərzilər və müasir texnologiyaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Hər hansı bir peşə (ixtisas) və müəyyən qabiliyyət tələb edir. Müəyyən peşəni və ya ixtisası öyrənmək və bu sahədə uğurla çalışmaq üçün insan onun qarşıya qoyduğu tələblərə uyğun hazırlıqlı olmalıdır.

Peşə – xalq təsərrüfatının bu və ya digər konkret bir sahəsinə aid olub, bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək və həmin sahədə fəaliyyətə qoşula bilmək üçün yiyələnmiş zəruri əmək, bacarıq qabiliyyətləridir. Peşə – insanın fiziki və mənəvi qüvvəsinin tətbiq sahəsi olub, xüsusi hazırlıq və iş təcrübəsi nəticəsində nəzəri biliklərə və təcrübəyə yiyələnmiş insanın əmək fəaliyyətidir.

Peşə pedaqogikası – istehsalçı kollektivlərin və onların təlim-tərbiyəsinin məzmununu, mahiyyətini və qanunauyğunluqlarını tədqiq edir. Peşə pedaqogikası emalçıların təlim-tərbiyəsinin prinsip, forma, metod və vasitələrini əsaslı şəkildə araşdırır. Bundan başqa, peşə pedaqogikası həm də sənətkarlarda mənəvi-istehsal keyfiyyətlərinin formalaşdırılması məqsədi ilə onların şüur və davranışına səmərəli təsirlərin yolları haqqında dəyərli biliklər metodologiyasıdır. Peşə pedaqogikasının məzmunu tədris zamanı dərslər mərhələlərinə yeni texnologiyaların tətbiqindən əsaslı surətdə asılıdır.

Pedaqoji texnologiya – peşə hazırlığında mahiyyət etibarlı ilə təlim-tərbiyə prosesinin layihələndirilməsinin sistemli metodu kimi səciyyələndirilir. V.T.Lixaçova görə pedaqoji texnologiya təlim-tərbiyə vasitələrinin pedaqoji-psixoloji quruluşunun forma, metod, üsul və yollarının məcmusu olub, pedaqoji prosesin təşkilati metodik alətidir. V.P.Bespalko pedaqoji texnologiyayı tədris prosesinin reallaşdırılmasının texniki məzmunu hesab edir. İ.P.Volxov pedaqoji texnologiyaya təlimdə əldə olunmuş yüksək nəticələri planlaşdırma prosesinin təsviri kimi baxır. V.M.Monaxov isə pedaqoji texnologiyaya təlim prosesinin layihələndirilməsi, təşkili və həyata keçirilməsində birgə pedaqoji fəaliyyətin bütün

detalları ilə hazırlanmış modeli kimi yanaşır. O, öyrədən və öyrənənlər üçün komfort şəraitin yaradılmasının zəruri olduğunu qeyd edir.

Pedaqoji təcrübədə və metodik ədəbiyyatda bəzən pedaqoji texnologiya sistem anlayışının sinonimi kimi işlədilir. Sistem anlayışı texnologiya anlayışına nisbətən daha geniş mənə daşıyır. Pedaqoji sistem öz daxilində xeyli sayda texnologiyaları birləşdirir. İstənilən texnologiyaya sistem kimi baxıla bilər, lakin pedaqoji sistemə ayrıca texnologiya kimi baxmaq olmaz. Sistem anlayışı çox vaxt baxılan prosesin statistik, struktur xarakteristikası kimi istifadə olunur. Texnologiya həmin prosesdə subyekt və obyektin fəaliyyətində zaman və məkan daxilində gedən dəyişikliklərin, onların funksiyalarının müəyyən edilməsi və qabaqcadan planlaşdırılmış məqsədlərin yerinə yetirilməsinin təmin olunması üçün istifadə olunur. Xüsusən də texnika ilə işləyən şəxslər üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Bu sahədə yaradıcılıq, ixtirachılıq, texniki fantaziya, yeni əmək məhsulları və iş üsulları formalaşdırmaq, peşə təhsilində pedaqoji prosesin mərhələlərinin reallaşdırılması ilə həllini tapmış olur.

Peşə pedaqogikası müasir həyatın tələbi olmaqla, öyrənilən fənlər arasında mütəxəssis hazırlığına verilən diqqət kimi öz yerini tutmalıdır. Peşə pedaqogikasının vəzifəsi təhsilalanlarda seçdikləri peşə və pedaqogika sahəsində lazımı bilikləri formalaşdırmaqdan ibarətdir. Məktəblərdə çalışan müəllimlər, peşəni anlama, hiss etmə, duyma qabiliyyətlərini, pedaqoji priyomları bilməsələr, zəruri bilik və bacarıqlar aşılamaqda çətinliklərlə üzləşəcəklər. Peşə pedaqogikası həm də müəllimin peşəkarlıq və səriştəlilik səviyyəsinin artması, onun pedaqoji fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olan bir prosesdir. Bu hər şeydən əvvəl pedaqoji fəaliyyətin özünün daim yeniliklərə tələbatının olması ilə bağlıdır. Pedaqoji fəaliyyət yenilik, innovasiya tələb edən bir işdir. Onun olmaması pedaqoji fəaliyyəti yeknəsək edir, onun cəlbədiciliyini, rəngarəngliyini azaldır və təhsilalanların inkişafını ləngidir, müəllim fəaliyyətinin səmərəsini aşağı salır. Bütün bu deyilənlərlə yanaşı, peşə pedaqogikası cəmiyyətin sürətli inkişafı, təhsilalanların daha çox yeniliklərə meyil etməsi, məktəbdə aparılan təlim-tərbiyə işlərinin cəmiyyətin artan tələbləri ilə uzlaşdırılmasını tələb edir. Məktəb, dərs, müəllim təhsilalanları daim özünə cəlb etməlidir. Təhsilalanlar hər gün

peşə fəaliyyətində bir yeniliklərlə qarşılaşacaqlarını, yeni biliklər əldə edəcəklərini səbirsizliklə gözləməli, məktəbə getməyə, müəllimlərlə ünsiyyətdə olmağa maraqlı olmalıdırlar. Bunu yaradan isə müəllimlərdir. O müəllimlər ki, onlar pedaqoji prosesin bütün incəliklərinə bələddirlər. Təhsilalanlarla işləməkdən nəinki yorulmurlar, həm də bu işdən zövq alırlar, məktəblə, dərsə, öyrətməklə yaşayırlar. Yüksək peşəkarlığa və səriştəliliyə malik olan belə müəllimlərin işi də, dərsləri də maraqlıdır, məzmunludur. Təhsilalanlar onları sevir, hörmətlə yanaşır və dərslərinə həvəs göstərirlər. Bütün bunlar müəllimdən daim öz üzərində işləməyi, peşəkarlığını təkmilləşdirməyi tələb etməklə yanaşı, yaradıcılıq imkanlarını genişləndirməyi, yeniliklər axtarmağı da tələb edir [1. s. 15].

Pedaqoji elmlər sisteminin geniş tərkibə malik olması günümüzün realıqlarıdır. Ümumi pedaqogika bu elmə daxil olan təlim-tərbiyə məqsədlərinin həlli ilə məşğuldur. Bu tərkibə daxildir: *çəğalıq və körpəlik pedaqogikası; məktəbəqədər pedaqogika; məktəb pedaqogikası; peşə pedaqogikası; orta-ixtisas məktəbi pedaqogikası; ali məktəb pedaqogikası; milli pedaqogika; əlahiddə pedaqogika; əmək-isləh pedaqogikası; istehsalat pedaqogikası; mədəni-maarif işi pedaqogikası; fənlərin tədrisi metodikası; pedaqogika tarixi; müqayisəli pedaqogika; ailə tərbiyəsi pedaqogikası; Azərbaycan xalq pedaqogikası; pedaqoji psixologiya; tibbi-pedaqogika; sosial-pedaqogika; idman-pedaqogikası; musiqi pedaqogikası.*

Peşə pedaqogikası insanın əmək fəaliyyətinin tərbiyə olunması ilə məşğul olan elm sahəsi olub, peşəyönümündə gedən proseslərin müvafiq prinsiplərə uyğunluğuna aydınlıq gətirir. Mərhüm professor Z.Qaralov “Məktəbdə peşəyönümü işinin təşkilinin elmi-pedaqoji prinsipləri” adlı məqaləsində həmin prinsipləri aşağıdakı şəkildə müəyyənləşdirib:

- *peşəyönümü işinin dövlət səviyyəsində mühüm yer tutması;*
- *ailə, məktəb və konkret islahat idarəsinin eyni dərəcədə məsuliyyət daşması;*
- *məktəbdə peşəyönümü işinin ailənin genetik humanizmi, əməksevərliyi, xeyirxahlığı əsasında qurulması;*
- *məktəblilərlə peşəyönümü işinin fasiləsizliyinin təmin edilməsi;*
- *ailə emalatxanasının yaradılmasının zəruri*

riliyi;

– *məktəbdə universal peşələr və əmək bacarıqlarının verilməsi;*

– *natamam orta məktəbi bitirənlərin gələcək həyat yollarını özləri və valideynlərinin həll etməsi;*

– *məktəbdə peşəyönümü işinin əlaqələndiricisinin olması və bu işə ixtisaslı istiqamət verilməsi;*

– *fənn müəlliminin iş metodikasını müəyyənləşdirməsində müstəqilliyi;*

– *peşəyönümü işinin məzmununun ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi-ideoloji, maddi-mənəvi, psixoloji və kadr problemləri əsasında müəyyənləşdirilməsi;*

– *peşəyönümü işinin nəticəsinin məzunların imkan və arzuları əsasında ictimai istehsalata qoşulmaları;*

– *əmək ehtiyatları, sosial məsələlərlə, səhiyyə və maarif problemləri ilə istehsalın təşkili;*

– *bütün müəssisə və təşkilatların peşəyönümü işinin təşkilinə tam məsuliyyət daşması;*

– *peşəyönümü işinin nəzəri problemlərinin elmi-tədqiqat müəssisələrinə həvalə edilməsi;*

– *peşəyönümü işini yeni qaydada təşkil etmək üçün kadr korpusu hazırlığında köklü yeniləşmənin aparılması;*

– *Pedaqoji institutlarda peşəyönümü probleminin bütün tədbirlərdə öyrədilməsi;*

– *müəllimlərin və məktəb rəhbərlərinin yəndən hazırlanması kurslarının proqramlarına xüsusi mövzuların daxil edilməsi və seminarların təşkili;*

– *valideynlərin peşəyönümü sahəsində hazırlığının təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi və s.*

Sadalanan tələblərin qoyuluşundan müəyyən vaxt keçməsinə baxmayaraq, bu gün də aktuallığını saxlayır [2. s. 488].

Qazanılan biliklər mərhələli olub, təhsil proqramında standarta uyğun məqsədə əsaslanır və praktik səciyyə daşıyır. “Texnologiya” fənninin nümunəsində məsələyə aydınlıq gətirək.

Deklarativ bilik – hər hansı bir anlayışın dərk edilməsi kimi qəbul edilir. Bu bilik növü texnologiya fənnində onunla bağlı mühüm informasiyalar kimi dəyərləndirilir. Deklarativ bilik bilmə və anlama ilə əlaqələndirilir, yaddaşa əsaslanır. Bunlar texnologiya fənninə aid mühüm terminlər, ifadələr, təriflərdir. Təhsilalanların

onları bilməsi təlimin sonrakı mərhələsinin təşkili üçün çox vacibdir. Məsələn, müvafiq emal texnologiyalarını (ölçmə, kəsmə, yapma, birləşdirmə, qatlama, tikmə) sadalayır.

Prosedural bilik – texnologiya fənni üzrə mühüm vərdiş və prosesləri əhatə edir. İxtiyari problemin həlli zamanı prosedural biliklərdən istifadə edilir. Prosedural biliyin deklarativ bilikdən fərqi ondan ibarətdir ki, bu biliklər tapşırıqların yerinə yetirilmə prosesində tətbiq edilir. Məsələn, məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir, səhər süfrəsini tərtib edir.

Kontekstual bilik – hər hansı prosesdə əldə edilən informasiyaya tətbiq edildikdə yeni mənə alan proseslər kimi dəyərləndirilir. Kontekstual nəzəriyyəyə əsasən, təlim o zaman baş verir ki, təhsilalan öz bilik dairəsi çərçivəsində yeni informasiyalar və biliklər emal etsin. İnformasiyaların emalı məzmununda yeni mənə axtarmaqla və həmin mənaları inandırıcı şəkildə əlaqələndirməklə həyata keçirilir. Məsələn, hazırlanacaq məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçilir. Texnoloji prosesdə məmulatın hazırlanması zamanı insan təfəkkürünün sonrakı fəaliyyətini təmin edən, məmulatın indiyə qədər ona məlum olmayan yeni-yeni şərtləri və tələbləri müəyyən edilir. Təfəkkür fəaliyyətini şərtləndirən səbəb məmulatın hazırlanması zamanı tədricən əmələ gəlir, formalaşır və inkişaf edir. Bu, fikrin ilkin şərtlərində əvvəlcədən proqramlaşdırılır. Peşə pedaqogikası ənənəvilikdən fərqli olaraq müasir təlim texnologiyalarının tələblərinə istinad edir.

Peşə pedaqogikası həmişə xalq pedaqogikasından faydalanmışdır.

Böyüyən nəslin sənətə yiyələnməsinin zəruriliyi hələ yazılı ədəbiyyatımız meydana gəlməmişdən xeyli əvvəl ağıllı, müdrik adamlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və xalq yaradıcılıq nümunələrində öz əksini tapmışdır. Nağıllarımızda, bayatılarımızda, atalar sözlərimizdə, dastanlarımızda və digər bir sıra şifahi xalq ədəbiyyatı janrlarında sənət və peşəseçmə işinin vacibliyini əks etdirən çoxlu sayda nümunələr vardır. Xalqımız hər hansı bir peşə və sənət öyrənməyi bir çox mal-sərvət toplamaqdan üstün tutmuş, bu işə xüsusi diqqət yetirmişdir. Şərqin böyük ədəbi abidələrindən olan “Qabusnamə”də deyilir: Sənəti olmayan adamlar gövdəsi olub, kölgəsi olmayan Muğilana ağacı kimi faydasız olurlar, nə özlərinə xeyir verirlər nə başqalarına.

“Elm və sənət öyrənmək, istər böyük olsun, istərsə kiçik, hamıya vacibdir, çünki insan öz tay-tuşları arasında üstünlüyü yalnız elm və sənətə görə əldə edə bilər”.

Azərbaycanın böyük mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi peşə və sənət seçməyin faydasını yüksək dəyərləndirmişdir:

Onunçün öyrətdim ki, əlimi bu sənətə,

Bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə.

Nizami insanın bir sənət, peşə sahibi olmasını yüksək qiymətləndirir və keyfiyyətli əməyə yüksək dəyər verirdi.

Böyüyən nəsil dərin bilik və dünyagörüşünə, yüksək milli və bəşəri dəyərlərə, mənəvi keyfiyyətlərə malik olmaqla bərabər, özünün arzusunə, qabiliyyət və bacarığına, həmçinin cəmiyyətin kadrlara olan cari və perspektiv tələbatlarına müvafiq olaraq peşə və ixtisas seçməyə hazırlanmalıdır. Bunun üçün ümumtəhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə işi elə səviyyədə aparılmalıdır ki, təhsilalanlar əsas təhsili bitirdikləri vaxt hansı peşə və ixtisas ardınca gedəcəklərini dəqiq bilsinlər. Yeniyetmə və gənclərin peşə marağının öyrənilməsi, qabiliyyətlərin müəyyənləşdirilməsi, peşələrə aid məlumat, peşəyə aid bilik, bacarıq və vərdislər, seçilmiş peşə üzrə işə düzəlmə, peşəyə uyğunlaşma, yenidən oriyentasiya məktəbdə peşəyönümünün məzmununu təşkil edir.

Peşə pedaqogikasında hazırkı şəraitdə əmək və iqtisadi tərbiyə əsas komponent kimi tədqiq olunmalıdır.

Əmək tərbiyənin qüvvətli amilidir. O, insan şəxsiyyətinə güclü təsir göstərir. Əmək şəxsiyyətin ideya-mənəvi, zehni, estetik, fiziki inkişafında böyük rol oynayır, onu peşəyə istiqamətləndirir. Şəxsiyyət tərbiyəsini əmək tərbiyəsi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir. K.D.Uşinskinin sözləri ilə desək, tərbiyə insanı xoşbəxt etmək istəyirsə, onu əməyə hazırlamalıdır.

Peşə pedaqogikasında əmək tərbiyəsi qarşısında bir sıra vəzifələr durur:

– *gənc nəslə psixoloji cəhətdən əməyə hazırlamaq;*

– *əməksevərlik, əmək adamlarına və əmək məhsuluna hörmət, əməyə məsuliyyətli münasibət formalaşdırmaq;*

– *əmək bacarıq və vərdisləri, əmək mədəniyyəti formalaşdırmaq;*

– *gənc nəslə şüurlu surətdə peşə seçməkdə kömək göstərmək.*

Qeyd edək ki, əmək tərbiyəsi qarşısında duran bu vəzifələr kompleks halda və müəyyən sistemdə həyata keçirilməlidir. Əmək tərbiyəsinin sisteminə peşə motivasiyası yaradan əmək növləri daxildir: **özünəxidmət əməyi, əmək təlimi dərsləri (I-IV siniflər); tədris-təcrübə sahəsində və emalatxanada əmək işləri (V-IX siniflər); istehsalat əməyi, ictimai-faydalı əmək, məhsuldar əmək.** Müasir təhsil proqramında bu anlayışlar standartlaşdırılmışdır. Əmək tərbiyəsinin yüksək səmərə verməsi üçün bir sıra pedaqoji tələblər təşkil edilməlidir. Bu tələblər aşağıdakılardan ibarət olub, üsul və vasitələrə görə texnoloji səciyyə daşmalıdır:

– *təhsilalanın əməyi təlim-tərbiyə məqsədlərinə xidmət etməli, ideya-siyasi və əxlaq tərbiyəsi ilə sıx bağlanmalıdır;*

– *əmək tərbiyəsi müntəzəm, sistemli şəkildə aparılmalıdır;*

– *əmək rəngarəng olmalı və kollektiv əməyə üstünlük verilməlidir;*

– *əmək uşaqların yaşına, gücünə və psixofizioloji xüsusiyyətlərinə uyğun olmalıdır;*

– *əmək prosesində müstəqilliyə, təşəbbüsə, şəxsi yaradıcılığa geniş yer verilməlidir;*

– *əmək prosesində təhlükəsizlik texnikası tələblərinə, sanitar-gigiyenik norma və qaydalara ciddi əməl edilməlidir.*

Məhsuldar əmək təhsilalanların bilavasitə müəyyən məhsul istehsalında iştirakını nəzərdə tutur. Bəzi məktəblərdə müxtəlif emalatxanalar (dülqərlik, çilingərlik, tikiş) yaratmaqla təhsilalanlar məktəb və müəssisələr üçün faydalı məhsul hazırlığında iştirak edirlər. Kənd yerlərində heyvandarlıq, quşçuluq fermaları, bağçılıq, bostançılıq, isti şitilik sahələri yaradılır. Məktəblilər növbə ilə istehsal proseslərinə cəlb edirlər.

Peşəyönümündə tərbiyə işi – gənc nəslə şüurlu surətdə peşə seçməyə hazırlamaq məqsədi ilə həyata keçirilən iş sistemidir. Məktəb yeniyetmə və gənclərə öz həyat yolunu tapmaqda, maraq və qabiliyyətinə uyğun peşə seçməkdə kömək etməlidir. Peşəyönümü sisteminin tərkib ünsürlərinə daxildir: *peşə maarifi; peşə məsləhətləri; peşə təmayülü – peşəyə dair ilkin bacarıqların formalaşdırılması; peşə adaptasiyası – peşəyə uyğunlaşma, fəaliyyət prosesində peşənin tələbləri, xüsusiyyətləri, tətbiq olunan texnika və tex-*

nologiya, kollektivdəki əməkdaşlıq, bilavasitə konkret fəaliyyət sahəsində çalışmaq.

İqtisadi tərbiyə peşə pedaqogikasının məzmununu zənginləşdirir.

İqtisadi tərbiyə dedikdə, böyüyən nəslə təsərrüfatçılıq, sahibkarlıq, qənaətcilik ruhunda formalaşdırmaq, onları iqtisadi fəaliyyətə hazırlamaq məqsədi ilə aparılan kompleks təsirlər sistemi başa düşülür. Hazırda bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar adamların iqtisadi fəallığı xeyli artıb. Belə bir şəraitdə gənc nəslə iqtisadi fəaliyyətə hazırlamaq, onların iqtisadi təhsili və tərbiyəsini gücləndirmək vacib məsələ kimi qarşıda durur.

İqtisadi tərbiyə qarşısında aşağıdakı vəzifələr təxmin edilir:

– *gənc nəslə iqtisadiyyat, onun cəmiyyətdə rolu, təsərrüfatçılıq, sahibkarlıq haqqında təsəvvürlər, iqtisadi təfəkkürü formalaşdırmaq;*

– *gənc nəslə psixoloji və əməli cəhətdən iqtisadi fəaliyyətə hazırlamaq;*

– *uşaq və gənclərdə qənaətcilik, ictimai mülkiyyətə, xalq əmlakına, məktəb avadanlığına, suya, enerjiyə, çörəyə qayğılı münasibət tərbiyə etmək;*

– *israfçılığa, təsərrüfatsızlığa, əməyə və əmək məhsuluna laqeydliyə, məsuliyyətsizliyə qarşı barışmazlıq tərbiyə etmək.*

Peşə pedaqogikasına iqtisadi bacarıq və vərdislərə təlim işinin planlaşdırılması (əmək əməliyyatlarının sistemi, işin icra mərhələləri, icra metodları, işin təhlili və qiymətləndirilməsi); təşkilati bacarıqlar (iş yerinin təşkili, işin səmərəli metod və priyomlarının tətbiqi, öz əməyinə nəzarətin həyata keçirilməsi), habelə iqtisadi təkmilləşdirmə bacarıqları (materiallara qənaət, alət və cihazlardan səmərəli istifadə, əməyin texnologiyasının təkmilləşdirilməsi, səmərələşdirici təkliflərin irəli sürülməsi və s.) daxildir. Bundan əlavə, təhsilalanlar ölçmə, hesablama, qrafik bacarıqlara da yiyələnməlidirlər.

İqtisadi təhlil və tərbiyə işində məktəb, ailə və ictimaiyyətin birgə fəaliyyətinin təşkili də vacib şərtidir.

Peşə hazırlığı – iş axtaran və işsiz şəxslərin əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq təhsil müəssisələrində ixtisasa yiyələnmək üçün yenidən hazırlıq, ixtisasartırma istiqamətlərində təhsil alması deməkdir.

Peşə pedaqogikası iki istiqamətdə tələbləri

reallaşdıran qanunauyğunluqları öyrənir. Bunun üçün aşağıdakı müvafiq prinsiplər ehtiva olunur:

– **Peşəyönümünün dövlət əhəmiyyətliyi prinsipi**

Dövlətimiz yeni nəslin yüksək səviyyədə hazırlanmasına böyük əhəmiyyət verir və bunu cəmiyyətin gələcəyinin təmin edilməsinin əsas amillərindən biri sayır. “Təhsil sahəsində islahat Proqramı”nda deyilir: “Cəmiyyət öz gələcəyini təmin etmək məqsədi ilə yeni nəslin yüksək səviyyədə hazırlığına nail olmalı və ona görə də təhsil üstün sahəyə çevrilməlidir”.

– **Peşəyönümü işində elmilik prinsipi**

Bu prinsip təlim prinsiplərindən olsa da, müasir peşəyönümü işində daha yeni məzmun kəsb edir və hər şeydən əvvəl peşəyönümü işinə elmi şəkildə yanaşmağı tələb edir. Bunun əsasında təhsilalanların maraq göstərdikləri peşələrin məzmunu, peşələr sistemində yeri, gələcək perspektivləri haqqında onlara əsaslı biliklər verməkdir. Təhsilalanların marağı ilə real seçmə imkanları arasında nisbətə nəzərə alınması və digər bir sıra məsələlər durur.

– **Peşəyönümü işində əxlaqi keyfiyyətlərin, mənəvi tələblərin nəzərə alınması prinsipi**

Peşə seçimində şəxs seçəcəyi peşəyə əxlaqi, mənəvi yöndən yanaşmalıdır. O, peşə seçimində gələcəkdə bu peşədən müxtəlif qanunsuz yollarla qazanc, gəlir əldə etmək düşüncəsi ilə peşə seçməməlidir.

– **Peşəyönümü işində şüurluluq prinsipi**

Peşəyönümü işində məktəblilərin şüurluluğu təmin olunmadan müvəffəqiyyətli nəticəyə nail olmaq mümkün deyil. Təhsilalanın maraq göstərdiyi peşənin mahiyyətini, çətinliklərini, tələblərini, ona yiyələnməyin mümkünlüyünü, gələcək perspektivlərini şüurlu olaraq dərk etməsidir.

– **Peşəyönümündə məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipi**

Təlim-tərbiyə üçün xarakterik olan bu prinsipin peşəyönümü işində nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər yaş dövrü insan şəxsiyyətində özünəməxsus xüsusiyyətlərlə müşayiət olduğundan peşəyönümü işində bunları nəzərə almadan heç bir müvəffəqiyyətə nail olmaq olmaz. Psixologiya və fiziologiya elmləri sübut edir ki, məktəbli şəxsiyyətində hər bir yaş dövrü müxtəlif üzvlərin və onların funksiyalarının yetkinləşməsi ilə xarakterik olur. Kiçikyaşlı məktəblilərin peşəyə maraq və münasibətləri

keçici və dəyişkən olur. Yeniyetmələr isə peşələrin romantikasına daha çox maraq göstərir, onlarda müəyyən sahələr üzrə bacarıq və qabiliyyətlər tam formalaşmamış qalır. Gənclərin peşə seçməyə daha realist, bacarıq və qabiliyyətləri qabarıq şəkildə üzə çıxır.

– Peşəyönümü işində təhsilalanların fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipi

Peşəyönümü işində bu prinsip hər bir təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini – maraqlarını, temperamentini, bacarığını, qabiliyyətlərini və digər bir sıra psixoloji halını nəzərə almağı tələb edir. Burada öncə hər bir təhsilalanın psixoloji, intellektual, fiziki və mənəvi inkişaf səviyyəsi, maraqların qabiliyyətlərə müvafiqlik səviyyəsi və şəxsiyyətin digər xarakterik cizgiləri nəzərə alınmalıdır. Hər bir təhsilalanın öz səviyyəsinə, gücünə, qabiliyyətinə müvafiq peşə seçməsi üçün bu prinsipə ciddi riayət olunmalıdır.

– Peşəyönümü işinin diferensiallaşdırılması prinsipi

Müasir dövrdə təhsilalanların peşə seçməyə hazırlanması işində diferensiallaşdırma prinsipini əldə rəhbər tutmaq və belə iş üsullarından hərtərəfli şəkildə istifadə etmək peşəyönümü probleminin həllində olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də bir prinsipin irəli sürülməsi peşəyönümü işinin elmi şəkildə həll edilməsində əsaslı yer tutur. Bu da səbəbsiz deyildir. Hər bir məktəblinin özünəməxsus fərdi psixoloji xüsusiyyətləri, inkişaf səviyyələri vardır. Ona görə onların həyat planları, peşə, sənət, ixtisas yönümlərində də müxtəliflik vardır. Bu işin hər bir təhsilalanın psixofizioloji xüsusiyyətlərinə müvafiq diferensial şəkildə aparılmasına ehtiyac yaranır.

– Peşəyönümündə sistemlilik və ardıcılıq prinsipi

Peşəyönümü işində sistemlilik və ardıcılığın gözlənilməsi onun səmərəliliyinin təmin olunmasının əsas şərtlərindən biridir. Bu prinsipin gözlənilməsi istər nəzəri şəkildə aparılan işlərdə, istərsə də praktik formada həyata keçirilən tədbirlərdə təhsilalanların aldıkları bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına gətirib çıxarır. Digər tərəfdən isə, aparılan peşəyönümü işlərindən hansı tədbirin nə vaxt, harada, kimlərlə keçiriləcəyi, hansı məqsədə nail olunacağı və s. haqqında tərbiyəçidə əvvəlcədən aydın təsəvvürlər olur. Eyni zamanda problemin həllində fasiləsizlik kimi mühüm bir amil öz həllini tapmış olur.

– Peşəyönümündə varislik prinsipi

Peşəyönümü işlərində sistemliliyin və ardıcılığın gözlənilməsi bu prosesdə varislik kimi mühüm bir prinsipin də gözlənilməsinə və həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də sistemli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilən tədbirlər elə təşkil edilməlidir ki, əvvəlki tədbirlər sonrakıların aparılmasına zəmin yaratsın və müəyyən işlər əvvəlki tədbirlərin məntiqli davamı olsun.

– Şəxsiyyətin imkan və qabiliyyətlərinin, bilik və bacarıqlarının seçilmiş peşənin tələblərinə uyğunluğu prinsipi

Peşəyönümü prosesində nəzərə alınması vacib olan prinsiplərdən biridir. Hər bir peşənin tələb etdiyi müəyyən amillər, göstəricilər vardır ki, onları nəzərə almadan peşəyönümü işini müvəffəqiyyətlə aparmaq mümkün deyildir. Peşə seçmə prosesində birtərəfli olmadığından bu prosesdə hər iki tərəfin göstəriciləri bir-birinə uyğun gəlməlidir.

– Peşəyönümü işində müstəqillik və sərbəstlik prinsipi

Peşəyönümü elə bir problemdir ki, burada təhsilalanların müstəqilliyinə və seçim qarşısında sərbəstliyinə əsaslanmaq lazımdır. Əks halda, seçilən peşə nə onun sahibinə, nə də cəmiyyətə elə bir fayda gətirməz.

– Peşəyönümündə kadrlara olan tələbatın nəzərə alınması prinsipi

Bu prinsipin əsas mahiyyəti respublikamızın iqtisadiyyatının başlıca inkişaf istiqamətlərini nəzərə almaqla əmək bazarına tələbatların formalaşdırılmasıdır. Bu problemin həlli üçün iqtisadi inkişafın kadr təminatı tələb və təklif prinsipinə uyğun proqnozlaşdırma, cari və perspektiv planlar əsasında qurulmalı, pedaqoji kadr potensialının formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu zaman respublika iqtisadiyyatının üstün inkişaf etdirilməli sahələrinin müasir tələblərə cavab verən kadrlarla təmin olunması onların hazırlığının aparıcı istiqaməti olmalıdır. Peşə seçilməsində əsas məsələ iqtisadiyyatın peşələrə olan tələbatını nəzərə almaqdır. Peşəyə istiqamətləndirmədə həm müasir sənayenin inkişafı, onun tələbləri, həm də ölkənin inkişaf perspektivləri, dövlətin və xalqın mənafeyi nəzərə alınmalıdır. Bu prosesdə həmin məsələlər yüksək vətəndaşlıq hissi əsasında həyata keçirilməlidir.

Peşə pedaqogikası ixtisaslı mütəxəssislər

hazırlayan müxtəlif istiqamətli təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə işinin müasir tələblər səviyyəsində işin təşkilini təmin edir. İlk peşə-ixtisas məktəbləri Almaniyada XVIII əsrin əvvəllərində, Fransada XIX əsrdə, ABŞ-da XIX əsrin 70-ci illərində yaranıb. Peşə-ixtisas məktəblərinin növləri müxtəlifdir. İxtisas gimnaziyası və liseyi, xüsusi tip hazırlıq məktəbləri vardır.

Peşə təhsili konkret ixtisas və peşə üzrə müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnməkdir.

Peşə pedaqogikasında təhsilin məzmununa müvafiq olaraq təlim prinsipi və metodları müəyyənləşir.

Son dövrlərdə ölkəmizdə ardıcıl aparılan islahatlar iqtisadiyyatda bir sıra keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuş və əmək bazarında işçi qüvvəsinə olan tələblər ciddi dəyişmişdir. Ölkənin şəhər və rayonlarında yeni texnika və texnologiya ilə fəaliyyət göstərən müəssisələr açılmış, qeyri-neft sektorunun inkişafını təmin etmək sahəsində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda regionlarda sənaye məhəllələrinin və yeni istehsal sahələrinin yaradılması, istehsal və emal müəssisələrinin açılması istiqamətində geniş işlər görülmüşdür. Əhalinin məşğulluğunu təmin etmək məqsədi ilə yeni iş yerləri, müəssisələr yaradılmışdır. Bu sahədə daha geniş işlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılmışdır. Bununla əlaqədar ölkədə insan kapitalının inkişafı, müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməmiş fəhlə kadr ehtiyatının yaradılması artıq bir reallığa çevrilmişdir. Respublikamızda ixtisaslı işçilərlə təmin olunma üçün peşə pedaqogikasının tələblərinə müvafiq olaraq təhsil sistemində insan kapitalının inkişafı çağırışları istiqamətində yeni addımların atılması, kadr hazırlığının Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması reallıqdır. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda da ölkədə qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastrukturə malik təhsil sisteminin yaradılması üçün beş strateji istiqamətdə genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub. Burada kadr hazırlığının yüksəldilməsi üçün təhsilin bütün pillələri peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali təhsil olmaqla, müasir tələblərə uyğunlaşdırılması göstərilib. Hazırda aparılan tədqiqat materiallarının təhlili göstərir ki, peşə təhsili bütövlükdə təhsil sisteminin aparıcı istiqaməti olmaqla, cəmiyyətin sosial mənəvi və iqtisadi inkişafında fərdlərin inkişafını təmin edir,

xüsusilə gənclərin yeni biliklərə sahib olmalarına istiqamətləndirir, peşəkar fəaliyyətdə davamlı inkişafa nail olmaqla əsaslı köməklik göstərir. Dünyada baş verən regional və global xarakterli problemlər hər bir inkişaf etmiş ölkədə olduğu kimi respublikamızda da ilk növbədə, təhsil sistemində əsaslı dəyişikliklərin aparılmasını təxirəsalınmaz etmişdir. Peşə təhsili müəssisələrində ixtisaslı fəhlə kadrların hazırlığı keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onun bu sahədə strateji fəaliyyət proqramının hazırlanmasını zəruri etmişdir. Bütün bu qeyd edilənlər bir daha onu göstərir ki, ixtisaslı fəhlə kadrların hazırlanması problemi daimi yaxşılaşdırılmalı və həmişə istehsalın müvafiq tələblərinə uyğun gəlməlidir.

Mövzunun elmi yeniliyi

Peşə pedaqogikasının yeni məzmununda ənənə və müasir tələblərlə formalaşmasının əsas xüsusiyyətləri araşdırılır. Pedaqogikada tərbiyə texnologiyasının inkişaf dinamikasının şəraitlə uyğunluğu aşkar edilir. Müasir təhsilin məzmunu standartlarla inklüziv olaraq integrativliyi insan amilinin dəyərləndirilməsinə aydınlıq gətirir.

Mövzunun nəzəri əhəmiyyəti

Elmi baxımdan məsələnin nəzəri olaraq öyrənilməsi peşə hazırlığının mahiyyətinə, pedaqoji prosesin qanunauyğunluqları arasında əlaqəni dərk etməyə kömək edir. Peşə pedaqogikasının müasir əhəmiyyətini başa düşməyə imkan verməklə demokratik cəmiyyətimizin inkişafından yararlanmaq reallaşır.

Nəticə. Azərbaycanca peşə məktəbi və liseylərində ixtisas hazırlığında dərslik və dərs vəsaitlərindən, pedaqoji əsaslardan istifadə etmək mümkündür. Ümumtəhsil, peşə təhsil müəssisələrində peşə pedaqogikasının tələblərini reallaşdırmaqla faydalanmaq olar. Müvafiq sahələrlə bağlı yeni tədqiqat işlərinin aparılmasında da məqalədən yararlanmaq mümkündür. Peşə pedaqogikası ümumi pedaqogikanın tərkib hissəsi kimi, təhsilalanların nəzəri və praktik baxımından ahəngdar inkişafında müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Peşə pedaqogikası ilə bağlı anlayışların şərhində, izahında qanunauyğunluqların olması, onların nəzərə alınması ümumi pedaqogika elminin inkişafına öz dinamik təsirini göstərən ən başlıca amillərdəndir. Ona görə də peşə hazırlığında, təlim prosesində elmi-nəzəri və praktiki məsələlərə məqsədəuyğun şəkildə diqqət yetirilməsi vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. İlyasov M. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Monoqrafiya. Bakı, Elm və təhsil, 2018, 208 səh.
2. Sadıqov F. Ümumi pedaqogika. Bakı, Maarif, 2018, 842 səh.
3. Ağayev Ş. və b. Texniki-peşə təhsili müəssisələrində təlimin təşkilinin didaktik məsələləri. Bakı, "Nasir" nəşriyyatı, 2010, 204 səh.

Sh.Aghayev

Vocational pedagogy and realities

Abstract

The article touches upon upbringing as a process of harmonious formation and development of personality, the presence of the educator and the active parties working together for the common purpose, the organization of training on the stages of the process of education in the field of application of physical and moral strength of the profession and the pedagogical bases that provide professional training in the labor activity, which acquired theoretical knowledge and practical skills as a result of work experience. At the same time, vocational education should embody human capital in itself featuring international quality as per requirements of modern times, starting from animal husbandry and agriculture, which are first division of labor, the importance of creativity, which is necessary for all professions (specialties), specificity, accuracy, discipline of execution, requirements for neatness, updating the lesson plan, dependence of new technologies during the teaching processes, use and application of technological ideas, tech aids in pedagogy, penetration of those into educational process, inclusion into pedagogy as pedagogical technology and scientific, theoretical and practical interpretation of the issues have been characterized as a systematic method of designing the educational process in vocational training.

Ш.Агаев

Профессиональная педагогика и реалии

Аннотация

В статье рассматривается воспитание в современной педагогике как процесс гармоничного формирования и развития личности, наличие активных сторон, работающих вместе с наставником и общей целью, обсуждалась организация педагогической подготовки на этапах образовательного процесса на педагогической основе, которая обеспечивает профессиональную подготовку в области применения физической и духовной силы человека в профессии, а также в трудовой деятельности, овладевшей теоретическими знаниями и экспериментальными привычками в результате опыта работы. В то же время профессиональная подготовка в соответствии с требованиями современности воплощает человеческий капитал на международном уровне, начало профессионального обучения с вовлечения определенных групп людей или отдельных лиц в животноводство и сельское хозяйство, что является первым разделением труда, все профессии (специальности) важность творческих способностей, необходимых для этого, конкретность от тех, кто выбирает профессию педагогики, точность, дисциплина исполнения, предъявлять требования к аккуратности и обновлять урок, существенная зависимость от применения новых технологий к процессу, появление концепции технологии обучения на основе использования технических средств в учебном процессе и проникновение в сферу образования, включение педагогики в педагогическую технологию и науку о проблемах, характеризующихся как систематический метод проектирования процесса обучения и образования в профессиональной подготовке, дано теоретическое и практическое толкование.